Глава 10

Нахлуването на Червената армия, деветосептемврийският преврат и отличените войски на Сталин

На 8 септември войските на Трети украински фронт на Червената армия под командването на генерал Фьодор Толбухин нападат България. Не срещат никаква съпротива. Селяните прибират реколтата на полето, военните остават в казармите, на някои места посрещат червеноармейците с цветя. Изненадани, съветските командващи започват да обезоръжават българските части, но все пак решават да питат как да постъпват. Сталиновото нареждане до маршал Жуков идва веднага: „Цялото оръжие на българските войски да се остави при тях, нека се занимават със своята обичайна работа и чакат заповедите на своето правителство". (104) На кое правителство, нали току-що му бе обявена война?

Въпреки ясния антихитлеристки курс на Муравиевия кабинет за Сталин това съвсем не е правителството, което ще дава заповеди на българската армия. Още на 6 септември военният министър Маринов и майор Кирил Станчев от кръга „Звено" агитират регента Михов да предаде властта на Отечествения фронт. (105) На 8 септември през нощта по указание на Маринов е отворена една от вратите на Военното министерство, в което през последните дни се провеждат заседанията на Министерския съвет. В сградата влизат група заговорници от кръга „Звено". Правителството на Муравиев е свалено и властта се поема от Отечествения фронт. Генерал Маринов лично дава по телефона нареждания да бъде въведен брониранят полк в столицата, а командирите на други военни поделения да запазят спокойствие и да останат по местата си. (106) Превратът е успешен и в 6,30 сутринта новият премиер Кимон Георгиев чете прокламация по радиото. Той обвинява бившите управляващи, че са превърнали страната в немски лагер, а народа – в роби. Призовава за „прочистване на целия държавен апарат от противонародни елементи". Регентите принц Кирил и генерал Михов са принудени да подадат оставка, Филов е подал своята предния ден. На тяхно място са назначени трима дейци на Отечествения фронт – преда-

ният сталинист професор Тодор Павлов, Цвятко Бобошевски и Венелин Ганев. Новият кабинет е съставен от звенари, комунисти, леви земеделци и социалдемократи. Кимон Георгиев, военният министър Дамян Велчев, министърът на пропагандата Димо Казасов и регентът Цвятко Бобошевски са неизменно сред главните действащи лица на една и съща конспиративна група, занимаваща се повече от 20 години с организиране на държавни преврати. Без значение дали се наричат „Военна лига", „Сговор" или „Звено", тези съмишленици, чиято единствена идеология е властта, завзета по насилствен начин, участват в кървавия деветоюнски преврат през 1923 г., свалил правителството на Александър Стамболийски, и организират деветнадесетомайския преврат през 1934 г., налагайки за кратко време подобие на фашистки режим. Тогава правителството начело с Кимон Георгиев просъществува само 8 месеца, но отменя Търновската конституция, разпуска Народното събрание и забранява политическите партии. Групата продължава да упражнява влияние сред офицерския състав на армията, ориентира се към левите сили и през 1942 г. участва в създаването на Отечествения фронт. Превратът на 9 септември е извършен от дейци на кръга „Звено" поради нищожните възможности на комунистическата партия да се противопостави на правителствените сили при евентуален сблъсък. За разлика от предишните два преврата, деветосептемврийският има една характерна особеност – предава България под властта на чужда държава, поставила си за цел постепенно да ѝ отнеме националния суверенитет. Първоначално представеният от Москва като вътрешно дело преврат формално спестява неудобството на Сталиновата армия директно да свали правителството на Муравиев и да постави марионетен комунистически кабинет. Сталин предпочита да не се злепоставя като агресор в очите на Западните съюзници поне до края на войната с Германия и не преди следвоенното възстановяване на тотално разрушената съветска икономика. Търси начини да показва, че се е променил, че е изоставил жестоките диктаторски практики и милее за демократично развитие на европейските държави след годините на националсоциализма. В Лондон и Вашингтон все още не си дават сметка, че Сталин не прави разлика между „сфери на влияние", създавайки зони за сигурност край съветските граници, и налагане на тотална комунистическа диктатура в завладените държави. Механизмите на координацията и договореностите между съветското командване и кръга „Звено" не са известни поради продължаващия режим на секретност, наложен върху множество съветски документи от

този период. Истината за същността на това събитие обаче е изречена от самия Сталин и записана в дневника на Георги Димитров: „У вас завземането на властта от работническата класа се извърши не чрез вътрешно въстание, а чрез помощ отвън, от съветските войски..." (107)

На 9 септември, след като се убеждава в успешното завземане на властта от ОФ, Сталин в качеството си на върховен главнокомандващ издава заповед, от която следва да се подразбира прекратяване на военните действия. В действителност военни действия няма. Единственият изстрелян куршум е от български офицер, който се самоубива, отказвайки да предаде личното си оръжие. В заповедта на Сталин обаче пише друго. Върховният главнокомандващ изтъква бързото придвижване на войските, завземането на Русе, Шумен, Варна и Бургас и продължава с мотивите: „Операциите на нашите войски в България бяха започнати, защото българското правителство не искаше да скъса своите отношения с Германия и даваше приют на немските въоръжени сили на територията на България. В резултат на успешните действия на нашите войски целта на военните операции е постигната: България скъса отношенията си с Германия и обяви война". Сталин споменава поименно отличилите се във военните операции 7 генерали, морски офицери и летци и продължава с хвалебствията: „За ознаменуване на постигнатия успех съединенията и частите, които се отличиха най-много в операциите на територията на България, да бъдат представени за присвояване на званията „Русенски", „Шуменски", „Варненски" и „Бургаски". Накрая изказва благодарност на войските и нарежда в Москва да бъдат дадени 20 салюта от 224 оръдия в тяхна чест. (108) За кремълския вожд истината, че страната скъса отношенията с Германия, интернира войниците на Вермахта и обяви война преди нахлуването на Червената армия, е без значение. Написаните лъжи, присвоените геройски звания и салютите имат конкретна цел – да мотивират предстоящата окупация и да запишат завинаги България сред държавите, воювали срещу Съветския съюз. Това дава легитимно основание на военните власти да се разпореждат както намерят за добре в страната и да окачествят цялото имущество, което предстои да бъде отнето, като законен военен трофей. На 12 септември Толбухин е произведен в маршал на СССР за постигнатите „големи" военни успехи. Единствените военни действия от българска страна, имащи отношение към Съветския съюз, не са срещу, а заедно с Червената армия. На следващия ден Сталин поставя пред Толбухин задачата „да се поиска от българското пра-

вителство да бъдат поставени във ваше подчинение, като представител на военното командване на съветските войски, българските въоръжени сили в оперативно отношение". Искането е прието без възражения. На 18 септември войските на царството са включени в състава на Трети украински фронт под командването на новопроизведения маршал и незабавно започват подготовка за операции срещу Вермахта. (109)

В случай че Мошанов бе подписал примирието, с което България преминава на страната на антихитлеристката коалиция, или Маринов не бе протакал умишлено обявяването на война на Германия, за Сталин би било невъзможно да обяви легитимно война на България, да я окупира, да наложи впоследствие комунистически режим и да я превърне в част от своята нова империя. Червената армия не би имала никакви основания за повече от това да премине през територията на една съюзена държава, за да се сражава срещу Вермахта в Югославия. Ситуацията би се оказала подобна на тази от 1941 г. с преминаването на германските войски с тази разлика, че България вече не е неутрална, не би могла да остане пасивен наблюдател и задължително би участвала във военните операции. Със своите действия Маринов и Мошанов оказват неоценима помощ за успеха на Сталиновите планове, но двамата имат коренно различна съдба. Е, ако някой е предположил, че генерал Маринов е наказан за умишленото забавяне да се обяви война на Германия, много се е излъгал. Не само не е наказан, но е назначен за главнокомандващ българската армия и е награден с висшия съветски военен орден „Суворов". (Вместо Хитлер да му изпрати железен кръст за тридневното отлагане на войната.) По-късно генералът става главен инспектор на войските, а след излизането в запас е дългогодишен председател на Военноисторическото научно дружество. Стойчо Мошанов не осъществява мечтаната политическа кариера. През декември 1944 г. той се среща с Яковлев, търсейки съветско покровителство, за да се включи в политиката и да работи за новата власт. Неговите заслуги не са оценени подобаващо, въпреки че съветският резидент е отразил подробно в своята записка за проведената среща неговия опит да се самопредложи: „Става така, че Работническата партия (комунистическата партия, б. а.) е поела цялата работа по ориентирането на страната към Съветския съюз, и то във време, когато за това дело трябва да бъдат привлечени всички слоеве на населението и на първо място прогресивната интелигенция". (110) Установените предвоенни връзки с британски и френски политици, предишната му принадлежност

към „буржоазни“ партии и вероятно твърде лесното съгласие да извърши национално предателство не будят доверие у подозрителния господар на Кремъл. Мошанов не е допуснат до държавното управление, остава обиден, критикува новата власт и участва във възстановяването на опозиционната Демократическа партия. След излизането на Бобошевски от коридорите на властта и разпускането на партията през 1947 г. Мошанов е интерниран в провинцията, а по-късно е въдворен в лагер. През 1947 г. той пише писма на Георги Димитров и неговия секретар Григоров, в които изтъква своите заслуги за провалянето на преговорите в Кайро, за което е докладвал на Виноградов в Истанбул и на Яковлев в София и е получил тяхното категорично одобрение. (111)